

TARJIMADA LINGVOKULTUROLOGIK YONDASHUV

Zuparova Lobar Karimovna

katta o'qituvchi

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

lobarxon1967@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada tarjimada lingvokulturologik yondashuvning nazariy asoslari, tarjima jarayonida uchraydigan madaniy to'siqlar va realiyalarni tarjima qilishda yuzaga keladigan muammolari tahlil qilinadi. Tarjimonning madaniy kompetensiyasi matnning semantik va pragmatik mazmunini to'g'ri yetkazishda hal qiluvchi omil sifatida ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: tarjima, lingvokulturologiya, madaniy realiyalar, frazeologizm, lokalizatsiya, madaniy moslik, madaniyatlararo kompetensiya, semantika, pragmatika, tarjimon.

Globalizatsiya jarayonlari chuqurlashib borayotgan hozirgi zamonda tillararo va madaniyatlararo muloqot har qachongidan ham faol tus olmoqda. Bunday muloqotda tarjima muhim vositachilik rolini o'ynaydi. Biroq tarjima faqat tildan tilga so'zlarni o'girish emas, balki madaniy-ma'naviy mazmunni, mentalitetni, tarixiy-estetik qadriyatlarni yetkazib bera olish san'atidir. Aynan shu nuqtai nazardan lingvokulturologik yondashuv tarjima nazariyasida alohida ahamiyat kasb etadi.

Lingvokulturologiya tili va madaniyati o'zaro chambarchas bog'liq bo'lgan xalqning dunyoqarashi, urf-odati, qadriyatlarini o'rganadi. Shunga monand, tarjimada lingvokulturologik yondashuv milliy madaniyatga xos til birliklari – frazeologizmlar, realiyalar, metaforalar, kinoyalar, milliy obrazlar, diniy yoki tarixiy tushunchalarni o'z mohiyatida saqlab qolish yoki moslashtirish bilan bog'liq jarayondir.

Lingvokulturologik yondashuvning nazariy asoslari. Lingvokulturologik yondashuv – bu tarjima jarayonida til bilan birga madaniy kontekstni ham inobatga olishga asoslangan zamonaviy metodologik yondashuvdir. Ushbu yondashuv XX asrning ikkinchi yarmida tilshunoslik va madaniyatshunoslik fanlari kesishgan nuqtada shakllangan bo'lib, asosiy e'tiborni til birliklarining orqasida yashiringan madaniy kodlarni ochib berishga qaratadi.

Til nafaqat muloqot vositasi, balki milliy tafakkur va dunyoqarashning ko'zgusidir (V. Humboldt, 1836). Har bir til o'z xalqining madaniy hodisalarini, qadriyatlarini, tarixiy tajribasini o'zida mujassamlashtiradi. Shu sababli tarjima jarayonida lingvistik ekvivalentni topish yetarli bo'lmasligi mumkin; tarjimon, ayniqsa realiyalar, frazeologizmlar, metaforalar, kinoyalar, tabular va diniy-mental birliklar bilan ishlaganda madaniy semantikani to'g'ri tushunib, uni maqsadli auditoriyaga mos tarzda yetkazishi zarur bo'ladi (Nida & Taber, 1969; Shveytser, 1988).

Masalan, ingliz tilidagi **“Thanksgiving”** atamasi yoki **“Fourth of July”** iborasi, nafaqat kalendar hodisalar, balki butun millat uchun muhim bo‘lgan tarixiy-madaniy tushunchalarni anglatadi. O‘zbek tiliga ularni tarjima qilishda to‘g‘ridan-to‘g‘ri so‘z o‘girish yetarli bo‘lmaydi; balki kontekstga mos tushuntirish, izohlash yoki lokalizatsiyadan foydalanish kerak bo‘ladi.

Lingvokulturologik yondashuv tarjimashunoslikda “madaniyatlararo vositachilik” tamoyiliga asoslanadi (House, 1997). Tarjimon madaniy muvozanatni saqlagan holda, manba tilidagi mazmunni maqsad tilida tabiiy va madaniy jihatdan mos tarzda ifodalashi lozim. Bu esa tarjimondan nafaqat til kompetensiyasi, balki madaniyatlararo kompetensiyani ham talab etadi.

Shuningdek, tarjima nazariyasining ko‘plab yetakchi olimlari – E. Nida, L. Venuti, H. Vermeer, I. Alekseeva – lingvokulturologik yondashuvni tarjimada sadoqat va ekvivalentlik muammolarini hal qilishda muhim vosita sifatida ko‘rishadi. Ayniqsa, skopos nazariyasiga ko‘ra, tarjima – bu faqat lingvistik emas, balki kommunikativ va funksional akt bo‘lib, har bir tarjima amaliyoti o‘z kontekstida madaniy strategiyalarni talab etadi (Vermeer, 1989).

Tarjima jarayonida eng murakkab jihatlardan biri bu – manba tilidagi madaniy birliklarni, realiyalarni, metaforik ifodalarni maqsad tilida tabiiy va mantiqiy tarzda yetkazishdir. Chunki til birliklari ko‘pincha ma’lum bir madaniy muhitda paydo bo‘ladi va o‘sha kontekstda aniq va tushunarli bo‘ladi. Bunday hollarda tarjimon faqat lingvistik emas, balki madaniy muvofiqlikni ham ta’minlashi kerak bo‘ladi (Venuti, 1995).

Realiyalar tarjimasi. Realiyalar – bu faqat muayyan xalq hayotiga oid bo‘lgan, boshqa tillarda to‘g‘ridan-to‘g‘ri ekvivalenti bo‘lmagan tushunchalardir (Vlakhov & Florin, 1970). Masalan:

- “Navro‘z”, “sumalak”, “mahalla” kabi o‘zbek madaniyatiga xos so‘zlar ingliz tiliga oddiy tarjima bilan yetarli darajada anglatib bo‘lmaydi.
- Shuningdek, ingliz tilidagi “Thanksgiving”, “prom”, “pub”, “pancake day” kabi tushunchalar o‘zbek o‘quvchisi uchun begona bo‘lishi mumkin.

Bunday holatlarda tarjimon quyidagi strategiyalardan foydalanishi mumkin: *Transliteratsiya va izoh (glossing), Mos ekvivalent izlash, Madaniy muvofiqlashtirish.*

Frazeologik birliklar va metaforalar. Frazelogizmlar va metaforalar ko‘pincha milliy tafakkur mahsuli hisoblanadi. Ularni so‘zma-so‘z tarjima qilish semantik noaniqlikka yoki hatto kulgili natijalarga olib kelishi mumkin. Masalan:

- Ingliz tilida: **"Kick the bucket"** (vafot etmoq)
O‘zbekchaga “chelak tepmoq” deb tarjima qilish o‘quvchida noto‘g‘ri tushuncha uyg‘otadi. To‘g‘ri yondashuv: **“vafot etmoq”** tarzida funksional ekvivalentni tanlash.
- O‘zbek tilida: **“Yuragi hovuchiga sig‘maydi”** – bu ibora ingliz tiliga **“He is extremely anxious”** tarzida ma’no bilan tarjima qilinadi, chunki ingliz tilida bunday obrazli ibora yo‘q.

Madaniy tabu va diniy kontekstlar. Ba'zi iboralar yoki so'zlar ma'lum madaniyatda odatiy bo'lsa-da, boshqasida nojoiz yoki tabu hisoblanadi. Masalan, g'arb adabiyotlarida ochiq sahnalar yoki dinga nisbatan erkin munosabatlar mavjud bo'lishi mumkin. O'zbek o'quvchisi uchun bunday matnlar moslashtirilishi, filtrlashi yoki kontekstual tarzda tushuntirilishi lozim.

Xulosa. Tarjimada lingvokulturologik yondashuv — bu nafaqat til, balki madaniyatlararo muloqotni ham chuqur idrok etish asosida shakllanuvchi muhim yondashuvdir. Har bir xalqning o'ziga xos madaniy hodisalari, realiyalari, frazeologik birliklari va obrazlar tizimi mavjud. Ularni tarjimada so'zma-so'z berish emas, balki semantik, funksional va madaniy moslikka asoslanib uzatish zarur.

Maqolada ko'rib chiqilganidek, tarjimada lingvokulturologik yondashuv madaniyatlararo kompetensiya, lokalizatsiya, kontekstual tahlil kabi omillar bilan uzviy bog'liqdir. Realialar, tabular, diniy va tarixiy tushunchalar, metaforalar, kinoya va hazil kabi madaniy jihatdan boy leksik birliklar tarjimon tomonidan puxta o'rganilib, maqsadli auditoriyaga mos va madaniy jihatdan maqbul tarzda tarjima qilinishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Alekseeva, I. S. (2004). *Vvedenie v perevodovedenie*. Moskva: Akademiya.
2. Bassnett, S. (2002). *Translation Studies*. London: Routledge.
3. Hatim, B., & Mason, I. (1997). *The Translator as Communicator*. London: Routledge.
4. House, J. (1997). *Translation Quality Assessment: A Model Revisited*. Tübingen: Narr.
5. Humboldt, W. von (1836). *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues*. Berlin.
6. Komissarov, V. N. (1999). *Teoriya perevoda*. Moskva: Nauka.